

Klió 2004/1.

13. évfolyam

A császár(ok) új ruhája

Morten Heiberg a koppenhágai egyetemen tanít XX. századi olasz és spanyol történelmet. Már eddig több tanulmánya is megjelent a spanyol polgárháborúról, illetve az abban való olasz részvételről és a két diktátor, Francó és Mussolini közötti kapcsolatokról. Kutatásai azonban kiterjednek a polgárháborús német segítségnyújtás vizsgálatára és újabban a Görögország és Spanyolország közti kapcsolatok története is foglalkoztatja. Ez utóbbi talán teljesen egyedülálló, hiszen a történészek ezzel eddig szinte nem is foglalkoztak.

A dán kutató azok közé a fiatal történészek közé tartozik, akik az utóbbi években megnyitott levéltárak eddig ismeretlen anyagainak kutatására engedélyt kaptak.¹ Természetesen ezzel is magyarázható újszerűsége. Hiszen az olasz-spanyol kapcsolatok a spanyol polgárháborúban, illetve ezzel szoros összefüggésben, a második világháborúban, már eddig is kutatott terület volt, azonban a téma szaktekintélyei még – egyes levéltárak hozzáférhetetlensége miatt – nem lehettek birtokában olyan ismereteknek, amikkel Heiberg már rendelkezik,² s ezeket a bemutatott könyvben közkinccsé is teszi. Szintén újdonság a témában az az interaktív terv, mely ugyan még a készítés fázisában van, azonban egyes részei már megtalálhatók az interneten,³ s mely remélhetőleg hamarosan teljes egészében látogatható lesz.

A fasiszta Olaszország spanyol polgárháborús intervenciója igen kutatott terület a történészek körében, azonban Morten Heiberg eddig ismeretlen dokumentumok felhasználásával egészen új megvilágításba helyezte ezt azt ismert témát. Olyan új és meglepő bizonyítékokat sorakoztat fel, melyeken keresztül betekintést kapunk Mussolini imperialista álmaiba, a spanyol polgárháború eddig ismeretlen és megdöbbentően brutális eseményeibe, vagy a Spanyolországban folytatott fasiszta kém- és szabotázsakciókba.

Morten Heiberg kutatásainak eredményét összegzi nemrég megjelent könyvében, négy nagyobb témára összpontosítva figyelmét. Elsősorban megvizsgálja és bemutatja a spanyol polgárháborús olasz intervenció okait, valamint, hogy valóban olyan korlátozott és defenzív jellegű volt-e ez a beavatkozás, mint ahogy azt sok történész eddig állította. A második kérdéskört annak bemutatása alkotja, hogy Olaszország milyen mértékben volt „cinkosa” Spanyolországnak a polgárháborúban elkövetett atrocitásokban. A két másik problémakör felvetése pedig a két ország külpolitikai törekvéseihez kapcsolódik; bemutatni, hogy Mussolini spanyolországi politikája valójában egy sokkal szélesebb, imperialista terv szerves részét képezte, valamint megvizsgálni, hogy a két diktátor hasonló imperialista ambíciói milyen pontokon és milyen mértékben ütköztek egymással oly módon, hogy a baráti kapcsolat (ha politikában lehet egyáltalán ilyen jelzót használni) fokozatosan rivalizálássá alakult.

Az első fejezetben rövid történeti és életrajzi áttekintést ad a két latin diktátorról, mintegy bevezetesként „e történelmi elmegyógyintézetbe” – ahogy a korszakot aposztrofálja. Megválaszolja azt a kérdést, hogy miként lehetséges, hogy annyiféle és egymással gyakran ellentétes interpretáció él mind Francóról, mind Mussoliniról.

Az olasz diktátorról alkotott legendák kialakulásában a dán kutató szerint *Renzo De Felice* több kötetes Mussolini-monográfiájának is nagy szerepe volt. Sok helyen száll vitába az elismert olasz történésszel.

A spanyol diktátorról sokáig tartotta magát az a torzított kép, melyet a Francó-hagiográfusok alakítottak ki. Nemzedékek estek át agymosáson, melynek eredménye különböző mítoszok megszilárdulása lett. Ilyen például a polgárháború kereszties hadjáratként (*Cruzada*) való értelmezése, melyben nemcsak Spanyolországért, hanem a keresztény civilizációért és egész Nyugat-Európáért küzdöttek. A mítosz másik eleme, hogy Francó sosem volt a fasiszta hatalmak szolgálatában, az olasz-spanyol, valamint a spanyol-német kapcsolatok csak átmenetiek voltak. Ennek célja természetesen az volt, hogy a közvélemény minél hamarabb elfelejtse, hogy Mussolini és Hitler nélkül talán a *Caudillo* se létezne. A Francót dicsőítő történészek közül *Luis Suarez Fernández* vitatkozik Heiberg talán a legélesebben.

A második fejezetben az olasz külpolitika különböző értelmezéseinek kritikai bemutatására vállalkozik. Az általa felvetett kérdés a következő: Mussolini ideológia nélküli opportunistává vált-e, aki egyáltalán nem rendelkezett külpolitikai tervekkel, vagy éppen ellenkezőleg, előre meghatározott, ambiciózus területi expanziós programot követő ideológus lett volna?

Az olasz fasiszmus húsz éve alatt Olaszország öt háborúban vett részt: Líbia, Etiópia, Spanyolország, Albánia ellen viselt hadat, valamint a második világháborúba is belépett. Már ez az adat is jelzi, milyen agresszív jellegű volt az olasz külpolitika Mussolini alatt.

Mind az olasz, mind a külföldi történészek egyetértenek abban, hogy a külpolitikai döntéseket Mussolini határozta meg. Ezen a területen azért dönthetett viszonylag önállóan, mert az olasz tőkés elit nem nagy érdeklődést mutatott a diplomácia iránt. A fasiszmus húsz éve alatt Mussolini mind a katonai, mind a politikai kérdéseket saját kezében tudta összpontosítani.

Mussolini külpolitikájával kapcsolatban fontos kérdés – mely a legtöbb történészt foglalkoztatja –, hogy az az előző korszak külpolitikájának a folytatása volt-e, vagy a szakítás jellemezte? Vagyis Mussolini csak a Giolitti-korszak irányait folytatta, vagy teljesen eredeti külpolitikát akart kialakítani? Legtöbbet ebben a részben is De Felicével vitatkozik, nagyon ellentmondásosnak ítéli meg az olasz történész fasiszta külpolitikáról kialakított értelmezését. Az angol és amerikai történészek (*Mac Gregor Knox, Brian Sullivan, Robert Mallett*) interpretációit sokkal koherensebbnek tartja. Ők hangsúlyozzák, hogy Mussolini terve az volt, hogy újra életre keltse a Római Birodalmat. Ehhez azonban szövetségesekre volt szüksége, s ezért tervéhez külső támogatást keresett. Erre akkor adódott lehetősége, amikor Hitler 1933-ban hatalomra került. Mussolini úgy vélte, a Führer partner lesz majd terveiben. Néhány angolszász történész úgy tartja, hogy Mussolini külpolitikai céljai már hatalomra jutása, 1922 előtt kialakultak.

Külpolitikai ambíciói eléréséhez Mussolini lázas fegyverkezési programba kezdett. Ennek ellenére a második világháború kirobbanásakor az olasz hadsereg még nem volt hatékonyan felszerelve. Mivel Mussolini tudta, hogy hadereje egy hosszú háborút nem bírna, ezért csak 1940-ben lépett be a háborúba, amikor már abban bízott, hogy Franciaország összeomlásával a háború is a végéhez ér. Reményei azonban nem teljesültek.

Az angolszászokhoz hasonlóan a német történészek (*Gerhard Schreiber, Jens Peterson*) is egyetértenek abban, hogy Mussolini külpolitikájában létezett valami programszerűség, habár De Felicéhez kevésbé viszonyulnak kritikus szemmel, mint angol kollégáik. Schreiber úgy tartja, hogy Olaszország hadba lépése a második világháborúban inkább preventív lépésnek tekinthető, azért, hogy Németország európai hegemoniájának útját állja. Igaz, azt is hozzáteszi, hogy Olaszország már a '20-as évektől folytatott expanziós, gyarmatosító háborúkat. Peterson ehhez még azt fűzi hozzá, hogy a náci-fasiszta szövetség kialakulása az ideológiai hasonlóságok miatt egyébként is elkerülhetetlen volt.

Heiberg felhívja a figyelmünket arra, hogy az egymással ellentétes interpretációk okát a források kiválasztásában kell keresnünk. De Felice és iskolája védelmében hozza fel, hogy ők még nem ismerhettek bizonyos katonai levéltárakat, melyek iratai egész más megvilágításba helyezhetik a fasiszmus külpolitikáját.

Az olasz rezsim legfontosabb külpolitikai jellemzője tehát az agresszióra való hajlam volt. Azonban Mussolini igyekezett a realitásokon belül maradni: haderejét mérlegelve, mindig csak a katonailag gyengébb országok ellen indított háborút.

Heiberg a következő részben Mussolini azon kísérleteit vizsgálja, melyek a '30-as években a Spanyol Köztársaság megdöntésére irányultak. Ennek a fejezetnek már a mottója is igen jól szemlélteti Mussolini viszonyulását a Spanyol Köztársasághoz: „Egy parlamentáris köztársaság létesítése ma olyan, mint petróleumlámpával világítani az elektromosság korszakában.”

Annak ellenére, hogy Mussolini nem írt Hitler Mein Kampfjához hasonló művet, mégis néhány írása egyedülálló perspektívát ad a Duce univerzumáról. Ilyen az a tizenkét aforizmából álló gyűjtemény is, melyet 1931-ben írt a spanyol monarchia bukása, illetve az azt követő köztársaság megalakulása kapcsán. Ezek az ideák képezik kétségtelenül a spanyolországi olasz külpolitika alapját a második köztársaság alatt és az azt követő időszakban. Annak ellenére, hogy a ránk maradt kézirat valóban fontos eseményekkel foglalkozik, a történészek eddig nem vették górcső alá ezeket az aforizmákat. Morten Heiberg pótolja ezt a hiányosságot.

A spanyolországi 1931-es változások mély benyomással voltak Mussolinira, és ezek hatása alatt írta a fent említett aforizmákat, melyek stílusa, hevessege (áthúzott szavak, befejezetlen mondatok... stb.) arról tanúskodnak, hogy szinte ösztönösen és kapkodva vetette gondolatait papírra. Az aforizmák mondanivalóját összegezve, jól kivehető, hogy Mussolini mennyire negatív képet alakított ki mind a monarchia, mind a köztársaság megítéléséről. Mindkettőt anakronisztikusnak tartja, a köztársaságot pedig egyenesen a francia forradalom plágiumának véli. Véleménye szerint a köztársaság elkerülhetetlenül a kommunizmusba fogja rántani Spanyolországot.

Felmerülhet a kérdés, hogy vajon Mussolini ezeket a gondolatokat a nyilvánosságnak szánta, vagy kizárólag saját magának vetette papírra őket? Heiberg szerint demagóg jellegük utalhat arra, hogy Mussolini eredetileg egy beszédbe, vagy egy cikkbe tervezte beleszöni ezeket az aforizmákat, és csak később – ahogy hagyta, hogy tollát az indulatok vezessék – döntött úgy, hogy mégsem publikálja gondolatait. Az azonban tény, hogy 1945-ben utolsó menekülésekor is a Duce magával vitte ezt a kéziratot, s ez jelezheti, hogy milyen politikai fontossággal bírt számára ez a gyűjtemény 14 évvel a megszületése után is.

A negyedik fejezetben az olasz külpolitika talán egyik legnagyobb ellentmondására igyekszik fényt deríteni: miért konspirált Mussolini a spanyol jobboldali köztársasági kormányok ellen, és miért tagadta meg 1936 tavaszán a támogatást, amikor a spanyol jobboldal meg akarta dönteni a népfrent-kormányt? 1931–1936 között az olasz külpolitika kétarcú volt a Spanyol Köztársasággal szemben. Egyrészt elismerte legitim államként, másrészt azonban agresszív stratégiát alakított ki, azzal a szándékkal, hogy megdöntse a köztársasági formát.

Az első köztársaság ellenes konspiráció 1932-ben alakult ki Sanjurjo tábornok vezetésével. Ezt a tervet az olaszok is támogatták volna fegyverek küldésével, azonban a puccs meghiúsult, s ezzel Manuel Azaña elnök hatékony fellépése jelezte, hogy a köztársaság mégsem olyan gyenge, mint amilyennek gondolták. A további olasz külpolitikai lépéseket a titkos spanyol-francia baloldali törekvésekről keringő hírek befolyásolták igen erősen. 1933 novemberében ugyan jobboldali kormány alakult Spanyolországban, azonban a kapcsolatok mégsem javultak a két ország között. Ennek oka az volt, hogy a Duce csalódást érzett, hogy a baloldal bukásával miért nem következett be a köztársasági berendezkedés bukása is? Mussolinin szabályosan dühítette, hogy egy jobboldali kormány hogyan maradhat meg az alkotmányos keretek között, és miért nem lép a diktatúra útjára?

A következő közeledés a Spanyol Köztársaság ellen konspirálók és az olasz diplomácia között 1934 márciusában történt, amikor egy titkos egyezmény is született a két fél között, melyben Olaszország kötelezte magát, hogy katonailag és fegyverekkel támogatni fogja a spanyol lázadókat. Azonban ez az egyezmény nem jutott el a gyakorlatig.

Mussolini gyűlöletét a spanyol népfronttal szemben egyértelmű okok motiválták: félt, hogy a spanyol baloldal a francia népfronttal szövetségre lépve hatékonyan tud majd fellépni a Földközi-tenger medencéjében, megakadályozva ezzel Mussolini terveit. A spanyolországi olasz intervenció 1936 júliusában még úgy tűnt, hogy nem lesz hiábavaló a Duce számára. A spanyol média az olasz fasizmus csodáit visszhangozta, és látszólag hatékonyan indult be Spanyolország fasizálásának folyamata is.

Az eddigi történetírás igazából a legizgalmasabb kérdéseknek csak a felszínét érintette: senki sem vizsgálta például az olasz katonai hírszerzés (Servizio di Informazioni Militari-SIM) iratait, mely – mint kiderült – már 1936. június 6-án (tehát a katonai lázadás kirobbanása előtt) felvette a kapcsolatot Marokkóban a későbbi lázadókkal. A tangeri olasz katonai attasé már ekkor informálta a SIM-et egy küszöbön álló katonai felkelés lehetőségéről. A történészek többsége azt hangsúlyozza, hogy Mussolini döntését végül is Francó üzenete hozta meg, melyben a Caudillo kijelentette, a lázadással az a célja, hogy megakadályozza Spanyolország „szovjet állammá alakulását”. Ez persze égi muzsika volt Mussolini fülének.

1936. július 30-án 12 olasz repülő szállt fel Olaszországban, de ezekből csak hét ért célba, Melillába. Kettő felrobbant, egy pedig francia Marokkó területén landolt, felfedve ezzel a világ előtt Mussolini titkos segítségét. Hitler támogatásként 20 repülőt küldött az első napokban Francónak. Az olasz–német segítségnek köszönhetően augusztusban 6500 katonát tudtak átszállítani a spanyol félszigetre. E segítség nélkül a lázadó tábornokok már a felkelés kezdeti szakaszában gondban lettek volna az utánpótlás megoldatlansága miatt. A következő két hónapban további 14 000 katona kelt át a szoroson a német és olasz légierőnek köszönhetően.

Sok történész szerint nem lehet ennek a segítségnek a jelentőségét figyelmen kívül hagyni. Ezek úgy vélik, hogy Spanyolország történelme egészen máshogy alakulhatott volna, ha a két diktátor nem támogatja a lázadókat. Brian Sullivan egyenesen kétségbe vonja a felkelők győzelmének lehetőségét, ha Hitlertől és Mussolinitól nem kaptak volna elegendő segítséget,

A következő fejezetben az olasz katonai segítség mértékével, illetve a spanyol polgárháború nemzetközivé válásának kérdésével foglalkozik Heiberg. Mint ismeretes, a nyugati demokráciák – Angliával az élen – a be nem avatkozás politikáját tartották helyes állásfoglalásnak a spanyol kérdésben, azonban ez a gyakorlatban nem valósult meg. A köztársasági tábor is kapott segítséget (Nemzetközi Brigádok), azonban ennek mértéke sokkal kisebb volt, mint a nacionalista oldal támasza. Annak ellenére, hogy a szovjet propaganda hivatalosan a köztársaságot támogatta, a valós segítségnyújtás nem volt annyira jelentős, mint ahogy azt több történész is tartja. Amikor Sztálin beleegyezett a segítség növelésébe – látva a német–olasz intervenció erősödését – már késő volt.

A szocialista Largo Caballero szeptember 4-i elnökké választásával Mussolini szinte megvalósulni látta rettegett aforizmáját: vagyis, hogy a köztársaság megállíthatatlanul a kommunizmusba fogja sodorni Spanyolországot. Talán éppen ez győzte meg Mussolinin, hogy elérkezett az idő a nagyobb erejű beavatkozásra. Hisz a kommunizmus elleni harc mindig is jó ürügy volt arra, hogy az olasz befolyást kiterjessze a Földközi-tenger medencéjére.

A hetedik fejezetben a spanyolországi olasz katonai hadműveletekről ad összefoglalást, valamint elemzi a fasiszták és a nacionalisták háborús ideológiája közti ellentéteket. A két diktátor között stratégiaileg soha nem volt egyetértés. Mussolini gyorsan, erőszakkal akarta a győzelmet, Francó fokozatosan, méterről-méterre haladva akarta meghódítani Spanyolországot. A mentalitásbeli különbségek sok konfliktust eredményeztek. Az olaszok guadalajari kudarca után azonban megszűnt az olasz önkéntesek katonai önállósága. Ezután az olasz haderők a spanyolokkal közösen léptek fel, Francó utasításainak alárendelve.

A következő fejezetben azt az eddig csak kevesek előtt ismert dilemmát elemzi, hogy Mussolini és Francó valóban gondolkodott-e mérges gázok bevetésében a spanyol köztársasági oldal elleni harcokban, s hogy az eddigi hipotéziseknek van-e valós alapja? Ma már bizonyos, hogy Mussolini az Etiópia elleni hadjáratban parancsot adott mérges gázok használatára is. De a spanyol katonai eszköztárban sem volt ismeretlen a vegyi anyagok hadi céllal való felhasználása (pl.: a marokkói lázadók ellen többször használtak mustárgázt 1921–27 között). Mindeneddig nem foglalkoztak azzal a kérdéssel a történészek, hogy a spanyol polgárháborúban

szándékában állt-e a három diktátornak vegyi fegyvert is bevetni. Csak 2000-ben egy konferencián (Orte) vetették fel ezt a kérdést, s ezután indult meg a vita. Egyébként az Olasz Diplomáciai Dokumentumokban (DDI) található egy 1936. augusztus 21-i keltezésű dokumentum, mely azt támasztja alá, hogy a nacionalisták kértek mérges gázokat, valamint 20 000 gázálcot az olaszoktól. Az olasz katonai levéltárakban nemrég megtalált dokumentumok is megerősítik, hogy a vegyi fegyverek használatának kérdése nemcsak hipotézis és pletyka volt, hanem valós lehetőségként tartotta számon Francó és Mussolini is. Egyébként Spanyolország nemcsak Olaszországtól, de Németországtól is kapott ilyen jellegű szállítmányokat. Azonban valószínű, hogy ezen anyagok bevetésére végül is nem került sor.

Ezt követően Heiberg kritikai szemszögből vizsgálja a spanyolországi olasz légierő által folytatott hadműveleteket, azok céljait és eredményességét. Az olasz légi háborúnak két fázisa volt: az első szakasz 1936 július–november között, amikor Olaszország (és Németország) azonnali légierő küldésével segítette ki Francót; a második periódus 1936 novemberétől a polgárháború végéig tartott, amikor a köztársasági oldalt támogató szovjet légierő megingatta egy ideig a fasiszta-náci légierőt, azonban 1937-ben már újra az olasz–német egységek kerültek fölénybe. Ebben a részben a dán történész részletesen ír az olasz (és német) légierőtámadásokban való részvételéről (Guernica, Durango, Barcelona és Katalónia bombázása).

A spanyol polgárháborúban Olaszország gazdasági és katonai segítséget ígért Francónak, Spanyolország politikai és katonai hűségéért cserébe. A guadalajarai ütközet után azonban gyökeresen megváltozott az olaszok megítélése, presztízsük nagyot esett a spanyol nacionalisták szemében. A tizedik fejezet a Guadalajaránál elszenvedett olasz kudarc következményeit mutatja be: az olaszok veresége hogyan befolyásolta a későbbiekben a spanyol–olasz kapcsolatokat.

A francóista állam későbbi fasizálására irányuló olasz törekvések vizsgálata áll a következő fejezet középpontjában. E folyamat keretében bemutatja az 1933-ban született spanyol Falangét, valamint azt, hogy az olasz fasizmus miként igyekezett növelni propagandáját már Primo de Rivera diktatúrája alatt is. Francóra is erőteljes nyomást gyakorolt Mussolini (főleg Frainaccin, Danzin és Giménez Caballeron keresztül), hogy rezsimjét az olasz fasizmus mintájára formázza meg. Jóllehet a két rezsim között valóban lehet hasonlóságokat felfedezni (pl. a spanyol Fuero del Trabajo az olasz Carta del Lavoro hatása alatt született), a legnagyobb különbség a két rendszer között azonban a spanyol változat katolikuságában és tradicionalizmusában ragadható meg.

És hogy milyen okok motiválták Mussolinit a fasizmus spanyolországi terjesztésére? Heiberg többet is bemutat (pl.: egy fasiszta spanyol rezsim politikai stabilitást adhat a Földközi-tenger medencéjében; a fasizmus „exportja” növelte volna Mussolini imázsát... stb.), azonban a legfontosabb ok kétségtelenül az volt, hogy a fasizálódás előretéréssel Mussolini abban bízott, hogy bizonyos mértékben ellenőrzés alatt fogja tartani a spanyol bel-, és külpolitikát. Amikor 1938-ban a végső győzelem már egyre valószínűbb lett, az olaszok azon kezdtek spekulálni, hogy hogyan őrizzék meg befolyásukat a spanyol politikában. A két ország közti baráti viszony kialakításának legnagyobb akadálya az volt, hogy Mussolininak és Francónak hasonló imperialista ambíciói voltak a Földközi-tenger nyugati medencéjére vonatkozólag.

A tizenkettedik fejezet az olasz titkosszolgálat polgárháború alatti tevékenységéről rántja le a leplet. Noha ebben a témában igen kevés az irodalom és a rendelkezésre álló dokumentáció, Heiberg mégis igyekszik legalább egy vázlatos képet elénk tárni a spanyolországi olasz katonai hírszerző szolgálat struktúrájáról és feladatairól.

A polgárháború alatti kapcsolatokat vizsgáló utolsó fejezet címe már önmagáért beszél: „Mussolini pirruszi győzelme”. Vagyis, hogy az olaszok spanyolországi intervenciója katasztrofális következményekkel járt, mind katonailag, mind gazdaságilag. Heiberg azt a kérdést boncolgatja, hogy Olaszország vajon milyen katonai felkészültséggel lépett volna be a második világháborúba, ha azt nem előzte volna meg a spanyol intervenció. Több történész, hogy abszolválja Olaszország második világháborús vereségét, úgy véli, hogy a Spanyolországban bevetett hadierő amúgy is elavult volt, ezért úgysem vették volna hasznát a világháborúban. A spanyol „kaland” összességében 8 500 millió lírájába került Mussolininak, melyből azonban csak 5000 millió líra visszafizetéséről állapodtak meg. Nem csak az összeg volt baráti, hanem a fizetés módjának rögzítése is: 25 év alatt kellett törleszteni ezt az összeget, 1942-ben elkezdve. Heiberg itt emel ki egy igen fontos ellentmondást Mussolini politikájában: ha a Duce valóban akarta volna Spanyolország hadba lépését a második világháborúba, akkor miért akarta behajtani 1940-ben (amikor a törlesztésről megszületett megállapodást aláírták) egy amúgy is éhező ország adósságát.

Az utolsó két fejezettel már a második világháború alatti kapcsolatokról enged betekinteniünk Heiberg. Spanyolország ugyan nem lépett be a második világháborúba, azonban szinte végig segítette Mussolinit és Hitlert. Segítsége nem volt önzetlen, hisz Francó szeme előtt mindig ott lebegett bizonyos észak-afrikai területi revindikációk teljesülésének a reménye. A dán történész cáfolja a francóista történetírók nyomán kialakult mítoszt, mely szerint Francó valóban „bölcs és körültekintő” lett volna. Francóban mindig megvolt a hadba lépés szándéka, azonban követelései túl magas árak bizonyultak Hitler előtt, sem hogy arra a Führer garanciát vállalhatott volna.

Francó és Mussolini személyes találkozására 1941. február 12-én került sor Bordigherában. Azonban ekkor már nem sikerült Spanyolországot hadba léptetni, bár Mussolini sem igyekezett túlzott nyomást gyakorolni a Caudillóra. Olaszország második világháborús kudarcai után Mussolini már sokkal inkább riválist kezdett Francóban látni, aki zavaró tényező lehet Olaszország földközi-tengeri aspirációiban. Spanyolország tehát nem Olaszország csatlósa lett – mint ahogy az a hála jeléül elvárható lett volna – hanem sokkal inkább riválisa.

Befejezésként újabb érdekességekkel szolgál a dán történész: ő tanulmányozza először az olasz kémiszolgálat, valamint a kémelhárítás spanyolországi jelenlétét és tevékenységét a második világháború alatt. Az olasz titkosszolgálatnak voltak központjai Madridban, San Sebastianban, Melillán, Malagában, Ceután, Barcelonában, Palma de Mallorcán, Tetuánban, Tangerben, Algecirasban és Lisszabonban is. Hasonlóan a Falange képviselőit is megtalálhatjuk Olaszországban a második világháború éveiben. Főleg két észak-olasz városban koncentráldott a tevékenységük, 190 taggal, valamint 2.600 szimpatizánssal. Az itt bemutatott kutatásai olyan dokumentumokon alapulnak, melyekhez eddig még nem lehetett hozzáférni. Heiberg célja, hogy feltárja az olasz-spanyol kapcsolatoknak egy titkos oldalát, és csatlakozzon azon újgenerációs történészekhez, akiknek kutatásaival a Francó második világháborús óvatosságáról és taktikusságáról kialakult kép végleg megdőlni látszik.

Morten Heiberg egyértelműen kimondja: Spanyolország nem volt semleges a második világháborúban. Amikor úgy tűnt, hogy a Nyugat térdre kényszerül a náci-fasiszta haderők előtt, Francó be akart lépni, mert bízott benne, hogy saját birodalmat hozhat létre. Ha Hitler elfogadta volna Francó feltételeit és követeléseit a hadba lépéséért cserébe, akkor nagyon valószínű, hogy a Caudillo végleg elkötelezte volna magát a tengelyhatalmak oldalán. Az 1940–42 között spanyol kikötőkben állomásozó olasz hajók, valamint az olasz és német hajók spanyol kikötőkben való üzemanyagellátása azt támasztja alá, hogy a spanyol semlegesség inkább fiktív volt, semmint valóság. Spanyolország semlegessége nem annyira Francó diplomáciai ügyességének, hanem a körülmények kényszerítő erejének volt köszönhető. 1943 nyarán Francó megkönnyezte kormánya előtt Mussolini bukását, azonban ezek a könnyek nem az együttérzés jelei voltak, hanem annak a félelemnek a megnyilvánulása, hogy rá is hasonló sors várhat.

Morten Heiberg: Emperadores del Mediterráneo. Francó, Mussolini y la guerra civil española.(A Földközi-tenger császárai. Francó, Mussolini és a spanyol polgárháború), Barcelona, Crítica, 2003. 281 o.

Katona Eszter

1. Néhány levéltár, ahol Heiberg kutatásokat folytatott: Külügyminisztérium Levéltára (Madrid), Polgárháborús Levéltár (Salamanca), Katonai Levéltár (Ávila), Külügyminisztérium Levéltára (Róma), Központi Állami Levéltár (Róma), több olasz katonai levéltár és a SiM dokumentációja.
- 2.. Heiberghez hasonló újdonságokkal szolgált Manuel Ros Agudo tavaly megjelent könyve is. Ő a titkos spanyol–német második világháborús kapcsolatokat vette vizsgálat alá. La guerra secreta de Francó 1939–1945, Barcelona, Crítica, 2002.
3. The Communication between Franco and Mussolini 1936–1943 (Morten Heiberg és Patrick Sahie digitalizált kiadványa): <http://www.staff.hum.ku.dk/mheiberg/>
- 4.. Benito Mussolini, Aforismi. Idézi: R. De Felice, Mussolini, il Duce, I, Einaudi, Torinó, 1974, 824–825. o.